

DOSLEJ NEOBJAVLJEN LIKOVNI VIR ZA APSIDALNE NIŠE ŠIBENIŠKE STOLNICE JURIJA MATEJEVA DALMATINCA

Janez Höfler

UDK 726.54.033.5: 726.54.034 (497. 13 Šibenik) "14": 929 Juraj Dalmatinac

Izvorni znanstveni rad

Janez Höfler

Ljubljana, Filozofska fakulteta

U članku autor upozorava na poseban karakter školjkastih niša na vanjskoj apside katedrale sv. Jakova u Šibeniku, koje je projektirao Juraj Matejev Dalmatinac 1441. godine. Te niše nisu venecijanskog, već firentinskog porijekla, njihovu formu (oblik) treba tražiti u krugu Lorenza Ghibertija. Kao mogući predložak (obrazac) dolazi u obzir crtež, sličan nekom listu ženske svetice u niši, koja se pripisuje Lorenzu Ghibertiju. U nastavku autor analizira vanjštinu apside i naglašava njen individualni maniristički učinak.

Arhitekturni in kiparski opus Jurija Matejeva Dalmatinca je v zadnjem desetletju po zaslugi nekaterih raziskovalcev doživel temeljito reinterpetacijo. Radovan Ivančević je že leta 1975 (v tisku 1984) njegov kompleksni "poznogotski" slog poskusil definirati s pojmom "mešanega gotsko-renesančnega sloga" in umetnika samega opredelil kot "problematicarja" kvatročenta.¹ Stanko Kokole je v več prispevkih razkril vrsto predlog iz kroga Lorenza Ghibertija in Donatella, ki jih je Dalmatinac uporabil v svojem kiparskem delu od začetkov okoli leta 1443 pa tja od šestdesetih let.² Obsežnejše delo podpisane o Juriju Dalmatincu in Nikolaju Florentincu na šibeniški stolnici in o začetkih renesanse v arhitek-

¹ R. Ivančević, Prilozi problemu interpretacije djela Jurja Matejeva Dalmatinca, Radovi Instituta za povijest umjetnosti III-VI (1979-1982), Zagreb 1984., str. 25-64. Gl. tudi istega, 'Mješoviti gotičko-renesansni stil arhitektura Jurja Matejeva Dalmatinca, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji XXI Split 1980., str. 355-380.

² S. Kokole, O vprašanju renesančnih elementov v kiparskem opusu Jurija Dalmatinca, Zbornik za umetnostno zgodovino, n. v. XXI Ljubljana 1985., str. 105-121, isti, Relief polaganja v grob v atriju "Nove cerkve" v Šibeniku, Zbornik za umetnostno zgodovino n. v. XXIII Ljubljana 1987., str. 55-73, isti, Renesančni vložki portala Kneževega dvora v Dubrovniku, Prilozi povijesti umjetnostiu Dalmaciji XXVI Split 1986., str. 229-246.

Šibenik, stolnica sv. Jakoba, apside, spodnji del (Jurij Matejev Dalmatinec, nacrt 1441, zgrajene 1443-1459).

Šibenik, stolnica sv. Jakoba, školjčna niša srednje apside.

turi Dalmacije je žal moralo ostati v rokopisu; objavljen je bil del o Pagu,³ osnovni pogledi pa so predstavljeni v avtorjevi sintetični knjigi o umetnosti srednjega veka in renesanse v Dalmaciji.⁴ Te študije kažejo, da je bil Jurij Dalmatinec vsaj posredno seznanjen s tvornostjo florentinske zgodnje renesanse, pri čemer se kot križiščni točki pojavljajo najprej Benetke (delavnica Giovannija in Bartolomea Bon za posredovanje Ghibertijevih predlog) in Padova za vplive samega Donatella in njegovega kroga (Niccolò Pizzolo); latentno vprašanje morebitnega Dalmatinčevega potovanja v Firence pa je seveda še vedno ostalo odprto.⁵

³ J. Höfler, Parohijska crkva Uspenja Bogorodice i neka hronološka i stilska pitanja renesanse na Pagu, Zbornik za likovne umetnosti XXII, Novi Sad 1987., str. 43-59.

⁴ J. Höfler, Die Kunst Dalmatiens, Graz 1989., str. 197ff.

⁵ I. Fisković je v obsežni študiji ('Za Jurja Matijevega i Veneciju', Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji XXVII, Split 1988., str. 145-180) poskusil odkriti povezave Dalmatinčevih arhitekturnih idej z risbami Jacopa Bellinija in s tem utrditi njegov položaj v beneški umetnostni sferi. Koincidence so mestoma resda osupljive, vendar so v tem kontekstu irelevantne. Kot kažejo najnovejše študije o Bellinijevih risbah (B. Degenhart - A. Schmitt, Corpus der italienischen Zeichnungen 1300-1450, II. Venedig, Bd. 5-8, Berlin 1990; Bd. 5 s študijami različnih avtorjev), so tiste za nas najzanimivejše iz londonskega zvezka nastale veliko prepozno (1455-1465) in

Vsi ti novi momenti v raziskovanju Jurijevega opusa razkrivajo umetnikovo težnjo, da vzpostavlja in vzdržuje stike z najnovejšo (renesančno) umetnostno produkcijo v Italiji. Pri tem se je vsekakor zavedal kvalitete in pomena, da ne rečem "modernosti" teh predlog, in to mnogo bolj kot vsi drugi pomembni umetniki, ki so takrat delovali v isti beneški umetnostni sferi. Njihova konkretna aplikacija, zlasti v arhitekturi, pa vendarle kaže, da se Jurij ni mogel izviti iz okvira beneške pozne gotike. V njegovem delu vseskozi pogrešamo (antikizirajoči) renesančni dekorativni repertorij, ki daje tem novim elementom potrebno logiko in smisel. Renesansa se v oblikovanju arhitekturnih členov sporadično pojavi šele v šestdesetih letih 15. stoletja (prohodni deli šibeniške stolnice, dela njegovega kroga v Pagu in v Dubrovniku),⁶ in to nedvomno vsaj deloma s posredovanjem Jurijevega zeta in slikarja, padovanskega učenca Jurija Čulinovića. Jurijevo navezanost na tradicijo najočitneje kaže njegovo proporcionaliranje na osnovi triangulature in kvadrature, od tod tudi gotska potlaččenost njegovih arhitekturnih form (npr. krstilnica v Šibeniku, kapela bl. Rajnerja/Arnira v Splitu).⁷ Kaj je resnični jezik renesanse v arhitekturi, izhajajoč iz ustrezno proporcionalirane členitve ploskev in njihove izgradnje s pomočjo logike renesančnih elementov, nam z vso zgovornostjo pokaže primerjava zunanjščine apsid šibeniške stolnice po načrtih iz letih 1441 z notranjščino srednje apside, ki je morala nastati v letih 1465 - 1466/1467 v predelavi prvotnega Jurijevega načrta: kljub istemu vodilnemu motivu školjčne niše gre za dva povsem neprimerljiva svetova.

V pričujočem prispevku, ki ga posvečamo življenjskemu jubileju akademika prof. dr. Kruna Prijatelja, kateremu med drugim dolgujemo tudi veliko moralno podporo pri nastajanju "ljubljskih študij" o umetnostni dalmatinske preteklosti, želimo na kratko opozoriti na neki doslej neobjavljen likovni vir za arhitekturno delo Jurija Dalmatinca in na posledice, ki jih to odkritje ima pri preučevanju Jurijevih arhitekturnih postopkov.⁸

tudi sicer po mnenju A. Schmittove predelujejo beneške arhitekturne motive, zlasti Markove cerkve. Tako se lista z notranjščino (*I. Fisković*, sl. str. 151 in 153, t. j. London, fol. 68 in 69) datirata šele v čas po letu 1460 (op. cit., Bd. 6, str. 507-509). Kljub temu sorodnosti Dalmatinčeve arhitekture (konkretno šibeniške stolnice) z notranjščinami Bellinijevih risb zahtevajo skrbno raziskavo kot zgled razvoja podobnih prostorskih konstrukcij.

⁶ *J. Höfler*, Die Kunst Dalmatiens..., str. 210-213, isti, 'Parohijska crkva Uspenja Bogorodice...', isti, 'Vrata od Ponte v Dubrovniku', Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji XXVI Split 1986., str. 247-262.

⁷ Kot zgrešeno moramo oceniti prizadevanje R. Ivančevića ('Mješoviti gotičko renesansni stil...'), ki Jurijevo kvadraturu in iz tega izhajajoča razmerja na osnovi korena iz 2 ($\sqrt{2}$) utemeljuje kot renesančni princip, saj gre tu za star gotski proporcionalni sistem. Kakšno je v resnici proporcionaliranje profesionalnega renesančnega arhitekta, se lepo pokaže v analizi Ursinijeve kapele Nokolaja Florentinca v Trogiru in njegove fasade cerkve S. Maria Marc na Termitih (*S. Štefanac*, Nikolaj Florentinec arhitekt, neobjavljena magistrska naloga, Ljubljana 1986., str. 45-47 in 70-71).

⁸ Tu objavljeno gradivo je vsebovano v avtorjevi rokopisni študiji (gl. zgoraj), prvič pa sem jo predstavil strokovni javnosti v neobjavljenem predavanju z naslovom Giorgio da Sebenico at the Cathedral of Šibenik dne 17. marca 1987 v Centru za italijanske renesančne študije harvardske univerze Villa I Tatti v Firencah.

Lorenzo Ghiberti, Sv. Matej v niši (1419-1422, Firenze, Or San Michele)

Oblikovanje vzhodne apsidalne zunanjščine stolne cerkve v Šibeniku sodi med najimpresivnejše arhitekturne stvaritve Jurija Dalmatinca. Načrt zanjo je umetnik nedvomno napravil takoj po nastopu službe protomagistra leta 1441. Na to lahko sklepamo po naročitlih za kamenje in njegovi dobavi⁹ in znamenitem napisu na zunanjem pilastru na

⁹ Prvo znano naročilo za kamenje (pri klesarjih Andriji Markoviću in Krešolu Bogdaniću ali Bogdanoviću na Korčuli) datira z dne 31. oktobra 1441 (*Frey-Molè*, Nr. 52), drugo, v katerem je natančno rečeno, da mora biti kamenje rezano po načrtih Jurija Dalmatinca, z dne 3. avgusta 1443 pri Juriju Zankoti na Rabu, in sicer za rdečo brečo v vrednosti 15 soldov za čevelj in z

severni korni stranici iz leta 1443, ki poroča o začetku gradnje apsid.¹⁰ Kdaj naj bi bil ta del vzhodne partije (v višini stranskih apsid, se pravi brez njihovih obokov in svetlobnega nadstropja glavne apside) konačan, arhivsko gradivo molči. To se je po vsej verjetnosti zgodilo enkrat do leta 1459,¹¹ in seveda po prvotnem načrtu iz leta 1441.

Zunanjščino šibeniških apsid karakterizira gotško poligonalno zalomljen plašč.¹² Meja med spodnjim in glavnim pasom je posebej naznačena s frizom klesanih glav. Na vsaki od apsidalnih stranic je vstavljena pravokotna plošča s plitko vdobljeno nišo, ki ima kanelirano ostenje in školjčni zaključek, njeno dno pa je iluzionistično poševno vrezano. Ploskve odlikuje enkratna, skoraj manieristična zamisel pozitivno poudarjenih fingiranih fug, v teskkih pogodb za zakristijo (1451), kjer jih je Jurij ponovno uporabil, imenovanih "baston" (palica). Kar daje apsidam "moderen" videz, je uporaba školjčinih niš v okviru harmonično izbalansirane ploskovne kompozicije. Pretehtana razporeditev niš na apsidah šibeniške stolnice in ritmična uglaščenost njihovih kanelur z gibanjem površine plašča zapušča vtis renesančne zamisli, ki bi jo bilo lahko - vzporedno s plaščem šibeniške krstilnice (1441-1443) - z nekaj dobre volje privesti do znamenitih Brunelleschijevih "ekseder"

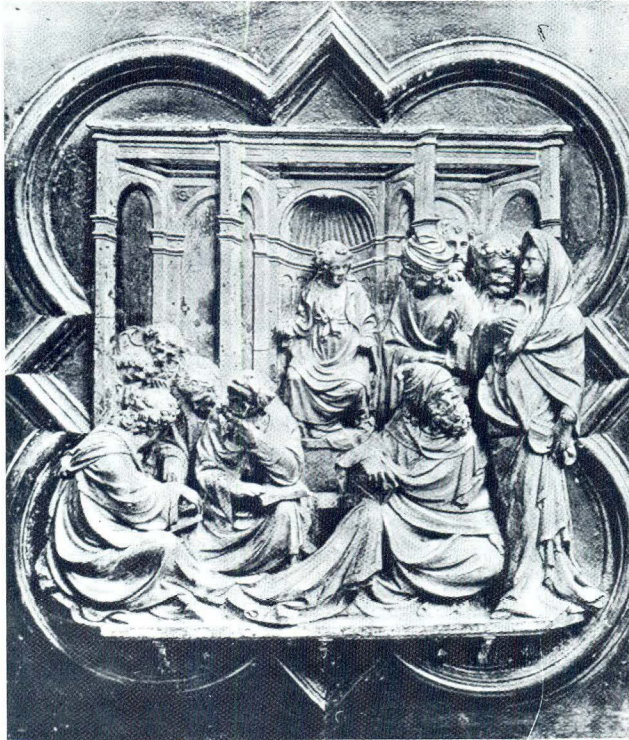
dobavnim rokom zadnjega septembra tega leta (*Frey-Molè*, Nr. 24). Prvo naročilo je bilo delno izpolnjeno 17. junija 1442 za precejšnjo vsoto 100 dukatov (HAZ, not. akti 12. F. et P. de Serenis, fol. 71r-v; *P. Kolendić*, Stube na crkvi sv. Ivana u Šibeniku, Starinar 1923, str. 69) in bilo, skupno z novim naročilom s 30. aprila 1444, dokončno izplačano 28. januarja 1448 z vsoto okrog 70 dukatov (*Frey-Molè*, Nr. 52, *P. Kolendić*, o. c., str. 79). Leta 1443 naročeno rabsko brečo je mogoče identificirati med drugim s kvadratnimi in pravokotnimi ploščami, ki jih je Jurij vložil v vdolbine pasu izpod znamenitega friza glav in na pilastru z napisom. Glede na to in na precej višje stroške je bilo kamenje dobave vse v leto 1448, ki ga je po našem prepričanju minimalno zahtevalo postavljanje apsid. To pa tudi pomeni, da je Jurij načrt za vzhodno partijo šibeniške stolnice, pač vsaj v višini stranskih apsid, moral izdelati že v prvih mesecih službe leta 1441.

¹⁰ Na tem mestu se ne moremo spustiti v analizo tega znamenitega napisa. Po našem prepričanju napis zaznamuje drugo inavguracijo gradnje šibeniške stolnice na dan sv. Mihaela (29. septembra 1443), potem ko je Jurij že končal gradnjo podnožja apsid vključno z obodom krstilnice in exclusive spodnjega pasu z rabsko brečo, ki naj bi bila po dokumentih (gl. op. 9) dobavljena 30. septembra 1443. Prva faza gradnje vzhodnega dela stolnice (september/oktober 1443-1444, do nedatirane pogodbe za gradnjo kapele bl. Rajnerija v Splitu) obsega le del severne stranice severne korne kapele z najkvalitetnejšimi glavami in pilastrom z napisom in plastiko in verjetno spodnji pas vseh apsid do friza glav.

¹¹ Glede na dejstvo, da je Jurij od leta 1444 dalje prevzemal pomembna naročila izven Šibenika in da so prokuratorji šibeniške stolnice sami sklepali pogodbe s klesarji, je delo na stolnici najbrž poteklo zelo počasi. Kot prvi termin za dokončanje apsid pride v poštev leto 1448 (gl. op. 9), ko je Jurij že tudi postavil strop krstilnice (z možno datacijo 1446/1447), po vsej verjetnosti pa se je to zgodilo v kampanji 1456-1459 (gl. pogodbe *Frey-Molè*, Nr. 112, *P. Kolendić*, o. c., str. 87ss, *Hrg - Kolanović*, Arhivski vjesnik 1974-1975, dok. Nr. 14; delo je moralo biti zaključeno pred 23. avgustom 1459, ko se Berčić in Stojislavljić že pojavita v Pagu: *Frey-Molè*, Nr. 114).

¹² Medtem ko ima glavna apsida pet stranic, imata stranski apside vsaka po štiri stranice, ki so postavljene tako, da je v njihovi osi stični rob. Tako so postavljene tudi stranice stranskih apsid cerkve Sta Maria dei Frari v Benetkah (ok. 1330-1336; *H. Dellwing*, Studien zur Baukunst der Bettelorden im Veneto, München-Berlin 1970., str. 119, tloris str. 128).

ob vznožju tamburja florentinske stolnice.¹³ Podobnost je vsekakor osupljiva. Pregled beneškega oblikovnega repertorija iz časa ok. 1440, ki nam odkriva vire za večino Jurijevega dekorativnega blaga, vključno z nišami za plastike krstilnice in njegovih ankoni-tanskih del, nam za šibeniške apsidalne niše ne ponuja nobene prepričljive paralele.

Lorenzo Ghiberti, Dvanajstletni Jezus v templju, relief
(do ok. 1420, severn branasta vrata krstilnice v Firencah)

Školjčna niša seveda sodi med najpogostejše Jurijeve oblikovne motive. Izpričuje jo vrsta drugih njegovih del, bodisi v monumentalni (krstilnica in zakristija v Šibeniku, velika luneta na portalu cerkve s. Francesco v Ankoni) ali dekorativni izvedbi (niše za plastike in druge dekorativne niše v šibeniški krstilnici in v Ankoni, Loggia dei mercanti, S. Francesco) in v najrazličnejših variantah.¹⁴ Ni treba posebej dokazovati, da gre tu za tradi-

¹³ V gradnji od leta 1445 dalje, vendar je njihovo idejo veliki arhitekt napovedal že v načrtu za cerkev S. Maria degli Angeli, delno zgrajeni v letih 1434-1437. *L. H. Heidenreich*, *Brunelleschis Spätwerke*, Jahrbuch der preussischen Kunstsammungen LII (1931), str. 1-26 (4ff); *H. Saalman*, *Filippo Brunelleschi: The Cupola of Santa Maria del Fiore*, London 1980., str. 135-137, dokumenti str. 28lf. V tej zvezi sta Brunelleschijeve "eksedre" omenila *G. Marchini*, *Per Giorgio da Sebenico*, *Commentari XIX Bologna 1968.*, str. 212-228, in *V. Gvozdanović*, *The "Schiaivone"* in Vasari, *s Vita of Brunelleschi*, *Commentari XXVII*, Bologna 1976., str. 18-32.

¹⁴ Vizualno gradivo *R. Ivančević*, *Prilozi problemu...*, str. 28ff.

cionalen beneški motiv, ki je doživel veliko priljubljenost v skulpturalnih delih, kot so

nagrobniki ali okvirji oltarjev ipd.¹⁵ Vendar se niše na šibeniških apsidah v dveh momentih razlikujejo od teh tradicionalnih: ostenje je kanelirano, školjka pa je obrnjena navzdol tako, da pride njen sklep na vrh niše. Ta redka in delikatna oblika školjčne niše ima gotovo florentinski izvor. Pozneje, po sredini 15. stoljetja, so jo posebno uporabljali bratje Maiano v čistem renesančnem kontekstu.¹⁶ Za njenega "izumitelja" pa velja nihče drug kot Lorenzo Ghiberti. Kot vemo, je bil Lorenzo Ghiberti prvi umetnik florentinskega kvatročenta, ki se je zavedal prostorskih in kompozicijskih vrednosti stenske školjčne niše. Njegov znameniti tabernakelj za plastiko sv. Mateja na Or San Michele (1419-1422) predstavlja elaboriran rezultat razvoja florentinske gotske stenske niše (školjka je vstavljena v zašiljeno luneto zadnje stene in še ne oblikuje njenega oboka) z zaznavnim renesančnim akcentom (kanelirani pilastri s kapiteli na ostenju). Na dveh reliefih bronastih vrat florentinske krstilnice (verjetno končanih do ok. 1419, vrata instalirana 1424) igra školjčna niša akcentuirano vlogo v - tudi sicer - pomembni arhitekturni scenografiji prizorov.¹⁷ Ta dva primera sta za nas toliko pomembnejša, ker se tam upodobljeni školjski po obliki pokrivata s tistimi v Šibeniku. Še zanimivejša je risba neke svetnice v florentinskem Gabinetto Disegni e Stampe, ki jo je kritika spet uvrstila v opus Lorenza Ghibertija:¹⁸ če odmislimo arhitekturni okvir tabernaklja in figuro svetnice, ostane sama niša identične oblike z nišami na šibeniških apsidah: obrnjena zaokrožena školjka, ostenje z zgoraj zaokroženimi kanelurami, zidec v obliki ozkega pasu, ki loči školjko od ostenja in se nadaljuje na zunanji rob niše. Treba je dodati, da školjčna niša s kaneliranim ostenjem lahko estetsko zadovolji le takrat, kadar je školjka obrnjena, tako da njeni žlebiči korespondirajo s kanelurami ostenja. Jurijevo apsidalno nišo v Šibeniku je torej treba razumeti kot vizualno celoto, in obratno, Jurij jo je lahko le takšno, se pravi kot celoto, povzel po predlogi.

Ni dvoma, da je Jurij Dalmatincec pri projektiranju apsid šibeniške stolnice imel v lasti neko Ghibertijevo risbo ali risbo iz Ghibertijevega kroga, ki je reproducirala omenjeni list. Nadaljnji dokaz, da je naš umetnik delal s takšno risbo v rokah, vidimo v tem, da je zidec (realno) usločen in da je dno niše vrezano poševno v ploščo. Takšno iluzionistično

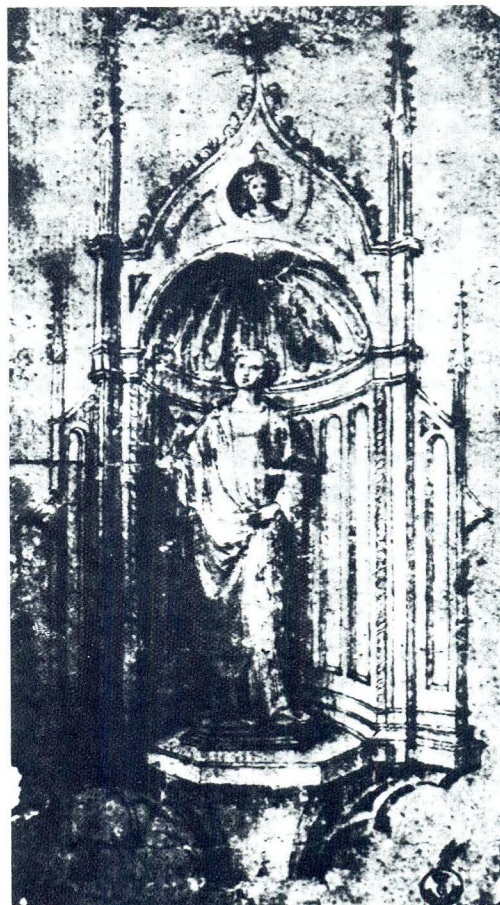
¹⁵ Školjčna niša je v resnici izviren prispevek beneško-padovanske sepulkralne plastike trečenta v naslonu na antično dediščino. Prvi pomembni primer sta nagrobnika Ubentina in Jacopa da Carrara (1365) Andriola de Sanctis pri Eremitanih v Padovi (*W. Wolters, La scultura veneziana gotica 1300/1460, Venezia 1976., I, str. 168f, Kat. 40, 41*).

¹⁶ *M. Haines, The "Sacrestia delle messe" of the Florentine Cathedral, Florence 1983, posebej str. 207ff, s komparativnim gradivom in nadaljnjimi referencami.*

¹⁷ *R. Krautheimer, Lorenzo Ghiberti, Princeton 1956., Pls. 30-31, 48-49.*

¹⁸ Gabinetto Disegni e Stampe n. 17E. *G. Brunetti, Ghiberti orafo, v: Lorenzo Ghiberti e suo tempo: Atti del Convegno internazionale di Studi (Firenze 1978), Firenze 1980., str. 223-244, A. P. Tofani, Gabinetto disegni e stampe degli Uffizi: Inventario 1: Disegni esposti, Firenze 1986., str. 8. Gl. tudi G. Marchini, Ghiberti architetto, Firenze 1978., str. 12-20. G. Brunetti, o. c. je tudi našla neposreden likovni vir za to risbo: fresko Andrea Orcagna v Cenacolo di S. Spirito v Firencah, in poudarila vlogo, ki jo je ta oblika školjke odigrala v Ghibertijevih prostorskih zamislih. Gl. še G. Morolli in F. Quinterio, v: Lorenzo Ghiberti: Materia e regionamenti, Firenze 1978. (razstavni katalog), str. 492f in 49f.*

perspektivno realizacijo niše lahko razumemo kot rezultat adaptacije dvodimenzionalnega modela rizbe v tri dimenzije realne arhitekture. To je vsekakor zelo zanimiva, da ne rečem enkratna iluzionistična zamisel, ki pa se povsem sklada z Jurijevim umetnostnim karakterjem.

Pripisano Lorenzu Ghibertiju, Svetnica v niši, risba
(ok. 1420-1425, Firenze, Gabinetto Disegni e Stampe, n. 17E)

Po odkritjih Stanka Kokoleta¹⁹ ugotovitev, da se je Jurij Dalmatincec na šibeniških apsidah poslužil neke risbe ghibertijevskega izvora, ne preseneča več. Tudi ta pojav je treba motriti z vidika Ghibertijeve vloge in vloge zgodnjega florentinskega kvatročenta pri formiranju beneške plastike v drugi četrtini 15. stoljetja kot tudi posebnega Jurijevega položaja v percepciji Ghibertijevih in Donatellovih predlog, ki jih je mojster od časa do časa uporabljal in svojih skulpturalnih delih, konkretno na stropu šibeniške krstilnice in v

¹⁹ Gr. op. 2.

frontalnem reliefu sarkofaga bl. Rajnerija v Splitu, nastalih približno istočasno okoli

1446/1446. Dejstvo, da je načrt za šibeniške apside nastal že leta 1441, pomeni, da je umetnik vsaj del teh predlog, če že ne vse, moral imeti pri sebi že v času svojega odhoda iz Benetk (najbrž spomladi leta 1441). Spričo tega postaja verjetno, da iz istega Ghibertijevega kroga izvira tudi oblika školjke v nišah na zunanjščini zakristije (načrt 1452), ki s svojo razporejenostjo in zašiljenim vrhom spominja na školjko v niši sv. Mateja na Or San Michele.

Iz povedanega je razvidno, da se je Jurij Dalmatincec pri izoblikovanju šibeniških apsid poslužil v smislu "citata" izoliranega motiva Ghibertijeve školjčne niše in ga z občutkom vstavil v kompozicijo arhitekturnega plašča. Kaže, da je pri tem izhajal izključno s pozicije njegove absolutne likovne vrednosti, ne da bi se zavedal njegovega slogovnega karakterja. Zato ne preseneča, da je na pozneje projektirani zakristiji uporabil gotsko učinkujočo zašiljeno školjko, di mu je v danem primeru boljje ustrezala od renesančno zaokrožene, kakršna krasí široke stranice apsid. O "renesansi" kot nekem zavestnem slogovnem pojavu torej ne moremo govoriti. Tako lahko v takšnem kontekstu zanamirimo tudi Brunelleschijeve niše na eksedrah florentinske stolice kot morebiten vir spodbud, ki imajo smisel le v ritmičnem členjenju celotnega plašča s pomočjo drugih medsebojno učinkujočih akcentov, kot so ustrezno izoblikovani polstebri ali pilastri s kapiteli, ki jih v Šibeniku ni, ne na apsidah, ne v krstilnici, ne na zakristiji. Razen tega ne smemo pozabiti, da nastale šele po letu 1445. Pač pa lahko sledimo Ghibertijevemu vplivu še dalje na apsidah šibeniške katedrale, do friza glav, vstavljenih v tonde, ki imajo prednike v bustah prerokov na krilih obeh Ghibertijevih vrat florentinske krstilnice. Tu je posredovalna vloga delavnice Giovanija in Bartolomea Bon očitnejša.²⁰

Srednji pas šibeniških apsid izdaja nenavadno zanimiv kompozicijski princip. Jurij ga je realiziral s plastenjem velikih kamenitih blokov, njih skladnjo pa spretno zabrisal z bastoni. Na sredini stranic, kjer bi pričakovali okna, je segel po zaprtem motivu renesančne školjčne niše, ki pa ga je podredil nerenesančni zasnovi plašča. Kako individualno, obenem pa tudi daleč od renesanse je Jurij projektiral šibeniške apside, kažejo globinski nivoji posameznih partij oboda. Monolitne plošče z nišami so poglobljene, bastoni pa so, čeravno akcenti členitve površine, rasmeščeni povsem atektonsko. Tisti pokončni na pasi pod nišami in nad njimi so postavljeni na eksponirano mesto plašča, natančno na sredini stranic, in s svojim "živim" koncem skorajda režejo v ploskve niš. Vloga vodoravno ležečih bastonov je drugačna. Poudarjajo zgornji in spodnji rob visokih zalomljenih kamnov med ploščami niš in jih optično odebeljujejo; človek dobiva vtis, kot da je Jurij tu namestil

²⁰ Glej notranji okvir Porta della carta doževe palače, z levjimi glavami, ki so vstavljene v enak dekorativni sistem kot Jurijeve glave v Šibeniku. S. Kokole je v svoji neobjavljeni diplomski nalogi (Stilni profil kiparja Jurija Dalmatinca, Ljubljana 1987) pokazal na ghibertijevske elemente v najstarejšem ciklu glav na severni stranici kora (1443/1444), v enem primeru ženske glave s trakom na vrhu čela pa je tudi ugotovil konkreten vir v eni od glav severnih vrat florentinske krstilnice. Gre prav za tisto glavo, ki jo je kopiral Bartolomeo Bon za svojo figuro Caritas na pozzu v Ca' d'Oro v Benetkah. R. Krauheimer, Terracota Madonnas, Parnassus VIII, Dec. 1936, str. 4-8, ponatis v istega, Studies in Early Christian, Medieval and Renaissance Art, New York & London 1969., str. 315ff.

Zakristija pri stolnici v Šibeniku (po načrtu Jurija Matejeva Dalmatinca 1452)

nekažne neobdelane pilastre, in sicer vsem zakonom tektonike navkljub prosto na vogalih apsid, brez podnožja in brez logične funkcije v statiki apsidalne površine. Princip ni ne gotski, ne renesančen, prej mogoče manierističen, vsekakor pa zelo oseben, in njegova izpeljava nas postavlja pred uganko, ali imamo pred seboj delo diletanta ali genialnega arhitekta.

S tako individualnim pristopom na apsidalni partiji šibeniške stolnice, ki bi jo mogel brez posčnih naporov izoblikovati na mnogo bolj standarden in konformističen način, je Jurij Dalmatincec dosegel točko, od koder ni bilo prave poti naprej. Princip se še deloma ponovi na zunanjšini šibeniške zakristije, a ne več tako brezkompromisno. Četudi se tu še vedno zaznava določeno "manieristična" težnja, posebno v uporabi slepih niš kot fingiranih oken, ki se na dveh mestih na stranskih stenah v resnici odpirajo v notranjščino, opaznejših tektonskih labilnosti ni več. (Seveda ne smemo pozabiti, da je zakristija deloma še ostala torzo.) Preseneča pač dejstvo, da je umetnik s "kasetirano" oblogo zidu nezavedno napovedal razvoj beneške arhitekture po sredini 15. stoljetja.²¹ Ko je Dalmatincec oddal model za zakristijo (1452), se je posvetil svojim prvima arhitekturama v Ankoni, ki sta spet utrdila njegov sloves kot beneško gotsko izšolanega umetnika. Šele v šestdesetih letih, ko so dozorele razmere za dokončanje notranjščine vzhodnega dela šibeniške stolnice, pride do temeljitega zasuka v novo estetiko arhitekturnega oblikovanja, za katerega pa ni več jasno, koliko ga lahko pripišemo ostarelemu mojstru.

²¹ Glej fasado na Rio in vzhodno dvoriščno stran doževne palače, ki se pripisuje Antoniu Rizzu. *J. Mc Andrew*, *Venetian Architecture of the Early Renaissance*, Cambridge/Mass. & London 1980., str. 83ff.

DOSAD NE OBJAVLJENI LIKOVNI IZVOR ZA APSIDALNE NIŠE ŠIBENSKE
KATEDRALE JURJA DALMATINCA

Janez Höfler

Na temelju arhivskih podataka i analize spomenika moguće je zaključiti da je Juraj Matejev Dalmatinac nacrt za vanjski istočni dio šibenske katedrale ugovorio 1441. godine dok je sa gradnjom započeo 1443. godine, dok je apsidalni dio najvjerojatnije bio završen 1459. godine. Posebnu pozornost na apsidama zaslužuju niše s kaneliranim udubinama i školjkom na vrhu. U suprotnosti s bogatom mletačkom tradicijom niše sa školjkom koja seže duboko u 14. stoljeće i koju je Juraj Dalmatinac rabio u drugim svojim djelima, imaju te niše kanelirane udubine i školjku okrenutu prema dolje. Takav tip niše sa školjkom prvi je upotrebio Lorenzo Ghiberti u Firenci oko 1420. godine. Šibenskim nišama najbliža je niša sa sveticom na crtežu koji se pripisuje Ghibertiju u *Gabinetto Disegni e Stempe* (Firenza), n. 17E, na temelju čega je moguće pretpostaviti da je to bio predložak kojega je upotrebio Juraj Dalmatinac. Navedeni Ghibertijev predložak jedan je primjerak u grupi predložaka koje je Juraj Dalmatinac upotrebio u svojim ranijim kiparskim djelima. Usporedba prijedloga i realizacije pokazuje kako je arhitekt adaptirao dvodimenzionalni model crteža u tri dimenzije realne arhitekture s postignutim iluzionističkim učinkom. Može se vidjeti da je Juraj Dalmatinac ovisan o Ghibertiju i na frizu glava (sjeverna i istočna vrata firentinske krstionice), ali pri čemu treba računati na naglašenu posredničku ulogu radionice Giovannija i Bartolomea Bon iz Venecije (Porta della Carta). Dalje u tekstu autor analizira vanjski apsidalni dio šibenske katedrale i zaključuje da usprkos "citatu", renesansne niše sa školjkama nisu djelo renesansno usmjerenog arhitekta. S aspekta klasične statike struktura površine pokazuje niz nelogičnosti koje su posljedice individualnoga, mogli bismo reći "manirističkoga" arhitektonskog pristupa. Strukturalni principi šibenskih apsida dijelom se ponavljaju na sakristiji šibenske katedrale (nacrt 1451.1452), da bi se u Ankoni Juraj Dalmatinac ponovo vratio u okvire mletačke kasne gotike.